

Krzysztof Ozga*

(De)putinizacja – ideologem hasłowy we współczesnym dyskursie medialnym

Wprowadzenie

Celem rozdziału jest przedstawienie funkcjonowania neologizmów *putinizacja* i *deputinizacja* we współczesnym dyskursie medialnym¹. Pierwszym krokiem badawczym było wskazanie czynnika, który przyczynił się do popularyzacji terminu *putinizacja* w dyskursie oraz dokonanie przeglądu wystąpień tego określenia w narracji poświęconej państwowi, w których przemiany społeczno-polityczne wywołały jego użycie w tekstach. Następnie podjęta została próba zdefiniowania neologizmu *putinizacja* z uwzględnieniem perspektywy kontrastywnej wobec pojęcia *putinizmu* oraz demarkacji jego funkcji jako ideologemu o cechach hasła – w tym celu zaproponowane zostało wprowadzenie terminu **ideologem hasłowy** dla określenia tego typu jednostek. W ostatniej sekcji omówiona została dyskursywna dystrybucja rzeczownika *deputinizacja* w perspektywie kontrastowania ideologicznego. Jego osobliwość polega przede wszystkim na wykreowaniu dodatkowej ścieżki kontrastowania pod wpływem narracji antagonistycznej w polskim dyskursie medialnym.

277

1. *Putinizacja* – kiedy i czego?

Rozpowszechnienie słowa *putinizacja* przypisuje się ówczesnemu przewodniczącemu Parlamentu Europejskiego Martinowi Schulzowi, który 9 stycznia 2016 roku na łamach „Frankfurter Allgemeine Zeitung”

* <https://orcid.org/0000-0002-5633-8954>, Uniwersytet Jagielloński w Krakowie.

¹ Zakres pojęcia dyskursu medialnego *vide* Maciej Kawka (2014: 164–171).

określił działania polskiego rządu, będące przyczyną trwającego do dziś kryzysu wokół Trybunału Konstytucyjnego, jako „niebezpieczną putinizację polityki europejskiej”². Schulz stwierdził, że rząd polski traktuje swoje zwycięstwo wyborcze jako mandat do podporządkowania dobrobytu państwa woli zwycięskiej partii i że takie działanie przypomina demokrację w stylu putinowskim³. Opinię tę wzmocnił opublikowany jedenaście dni później reportaż BBC Newsnight „Is Poland being ‘Putinised’?”, który konkretyzuje użyte przez Schulza pojęcie *putinizacji* poprzez opis sposobu, w jaki proces ten zdaniem autorów reportażu przebiega. Polega on przede wszystkim na przeforsowaniu przez PiS reform, mających na celu zwiększenie jego wpływu na Trybunał Konstytucyjny, zwalnianiu menedżerów i dziennikarzy pracujących w państwowych stacjach telewizyjnych i radiowych, przeprowadzaniu czystek w służbie cywilnej, zwiększeniu uprawnień inwigilacyjnych policji i służb specjalnych, pospiesznej legislacji i organizowaniu późnych nocnych głosowań w celu zminimalizowania wpływu opinii publicznej⁴. Reporterzy BBC zwrócili także uwagę na kreowanie wizerunku Niemiec jako wroga tej nowej polskiej wersji demokracji i przedstawianie Angeli Merkel jako nazistki oraz na to, że Polska wzoruje się na polityce Viktora Orbána⁵ (*vide* poniżej) m.in. w zakresie przyjmowania migrantów. BBC postrzegало tę sytuację jako erozję postępu dokonanego przez poprzednie 25 lat w Polsce, która była dotąd przykładem sukcesu europejskiego oraz określało działania partii rządzącej jako wdrażanie swojej własnej odmiany chrześcijańskiego patriotyzmu konserwatywnego.

Reportaż wzbudził sprzeciw partii rządzącej i jej zwolenników, którzy twierdzili, że podjęte działania motywowane są uwolnieniem kraju od skorumpowanej elity liberalnej. MSZ wystosowało do dyrekcji BBC protest⁶ w sprawie reportażu, w którym zwróciło uwagę na subiektywny

² „Das ist gelenkte Demokratie nach Putins Art, gefährliche Putinisierung der europäischen Politik” (Gutschker 2022).

³ Od tej pory rzeczownika tego zaczęto powszechnie używać do opisanego odstępstwa od demokracji liberalnej w innych krajach, polegającego na upodobnieniu systemu państwowego, polityki wewnętrznej lub zagranicznej danego kraju do sytuacji społeczno-politycznej w Rosji (Michajłowska 2020: 211).

⁴ W ciągu zaledwie dwóch dni, między Bożym Narodzeniem 2015 roku a Nowym Rokiem, zmieniono ustawę medialną i obecnie rząd ma prawo odwoływać i mianować kierownictwo wszystkich państwowych nadawców.

⁵ “The impact of the conservative ideological project is evident in Poland today. Poland is, by taking the path of Orbán’s Hungary, heading towards the putinisation of the public sphere” (Rydliński 2018: 104).

⁶ <https://www.wnp.pl/parlamentarny/wydarzenia/polska-sie-putinizuje-msz-protestuje-w-sprawie-reportazu-bbc,5371.html> (dostęp: 8.11.2022).

sposób przekazu, nieprecyzyjny, emocjonalny język, pominięcie punktu widzenia zwolenników rządu, nieuzasadnione wnioski, uproszczenia, brak rzetelności w zakresie zebrania i zestawienia informacji, brak znajomości kontekstu oraz konflikt interesów (jego domniemaną producentką jest Maya Rostowska, córka byłego wicepremiera i ministra finansów Jacka Rostowskiego, członka partii opozycyjnej⁷).

Dziennikarz śledczy Jasper Jackson, autor komentarza do owego protestu na łamach dziennika „The Guardian”, uznał za zasadne zamieszczenie pod nim krótkiego wyjaśnienia interesującego nas określenia. Napisał on, że „‘putinizacja’ luźno odnosi się do ścisłego kontrolowania władzy państwowej przez prezydenta Rosji Władimira Putina – postaci, która od dawna jest przedmiotem ostrej krytyki w Polsce” (tłum. K.O.)⁸. Neologizm *putinizacja* stał się popularny z powodu wydarzeń w Polsce, jednak używany był w podobnym znaczeniu dużo wcześniej w odniesieniu do kontrowersyjnego sposobu sprawowania władzy w innych krajach – w Gruzji, Ukrainie, na Węgrzech czy w Turcji.

W 2007 roku ukazał się siedemdziesięciostronicowy raport Eki Kevanishvili i Simona Papuashvili z tbiliskiego Human Rights Centre pt. *Putinization of Georgia: Georgian Media after the Rose Revolution. Media in Georgia 2003–2007* (Kevanishvili, Papuashvili 2007), szczegółowo analizujący sytuację mediów w Gruzji, m.in. cenzury, napadów na dziennikarzy oraz ich aresztowań, co zdaniem autorów odzwierciedla tłumienie podstawowych swobód obywatelskich przez władzę⁹. W opinii Paula Manninga (2007: 203) jest to paradoks, bowiem Rewolucja Róż zapoczątkowana została jako spontaniczna obrona wolności prasy. Twierdzi on, że

porewolucyjna Gruzja wydaje się podążać za rosyjskim modelem dosłownej wolności prasy, to znaczy wolności dla prasy drukowanej, ale nie dla prasy telewizyjnej, co jest częścią tego, co gruzińscy komentatorzy czasami nazywają procesem putinizacji [...]. Ta putinizacja obejmuje również działania represyjne wobec prasy drukowanej, na przykład „środek redukcji kosztów” zabraniający agencjom rządowym prenumeraty jakichkolwiek gruzińskich publikacji prasowych [...] (Manning 2007: 203).

Z kolei w 2010 roku określenie *putinizacja* było używane w odniesieniu do sytuacji w Ukrainie i na Węgrzech. W Ukrainie związane było to z polityką rządu prezydenta Wiktora Janukowycza. Po jego zwycięstwie w wyborach prezydenckich ograniczona została wolność słowa

⁷ <https://www.biuroprasowe.pl/artykuly/52/corka-polityka-po-producentka-materialu-bbc-o-polsce> (dostęp: 10.11.2022).

⁸ <https://www.theguardian.com/media/2016/feb/10/poland-protests-against-bbc-putinisation-report> (dostęp: 10.11.2022).

⁹ Por. także Akhvlediani (2009).

w mediach, a Ministerstwo Spraw Wewnętrznych oraz Służba Bezpieczeństwa zostały obsadzone skompromitowanymi urzędnikami z czasów Leonida Kuczmy i przedstawicielami skorumpowanego lobby gazowego. Działo się to w imię „odpolitycznienia” „upolitycznionego” za czasów „pomarańczowego” ministra Jurija Łucenki MSW. Manipulacja opinią publiczną w mediach dokonywała się m.in. przez ustawki – w czasie swoich podróży i wystąpień Janukowycz pokazywany był jedynie w otoczeniu sprowadzonych na dane wydarzenie zwolenników, podczas gdy uzbrojeni żołnierze specnazu blokowali dostęp do prezydenta protestującym opozycjonistom. Międzynarodowy skandal wywołała próba wymuszenia na władzach Ukraińskiego Katolickiego Uniwersytetu we Lwowie zabrania studentom udziału w protestach. Relacjonujący te wydarzenia Taras Kuzio nazywał je *putinizacją*, która zbliża Ukrainę do półautorytarnego reżimu Kuczmy oraz „sterowanej/suwerennej demokracji”¹⁰ Władimira Putina (Kuzio 2010).

280

Na Węgrzech określenia *putinizacja* użyto w odniesieniu do stanu, który nastąpił po tym, kiedy w kwietniu 2010 roku konserwatywno-nacjonalistyczna koalicja (Fidesz i Chrześcijańsko-Demokratyczna Partia Ludowa¹¹) zdobyła ponad dwie trzecie miejsc w parlamencie. Rząd Viktora Orbána zaczął systematycznie usuwać mechanizmy kontroli i równowagi, podważać rządy prawa i skutecznie ograniczać media. Nowa konstytucja, która weszła w życie 1 stycznia 2012 roku, stanowiła zwieńczenie procesu, który „The Economist” nazwał właśnie *putinizacją* (Müller 2011: 5)¹², czyli czymś, co Jan-Werner Müller (2011: 9) określa jako „połączenie autorytarnej poniekąd polityki i nadzorowanej przez państwo gospodarki”. Orbán wprowadził ustawę ograniczającą działalność węgierskich organizacji pozarządowych finansowanych ze źródeł zagranicznych i klasyfikującą je – na wzór praktyki rosyjskiej – jako „zagranicznych agentów” (Rydliński 2018: 104–105).

Mimo różnic pomiędzy przywołanymi powyżej wydarzeniami z historii a obecnym kształtem stosunków Węgier i Polski z Rosją¹³, Bartosz

¹⁰ Pojęcie demokracji suwerennej odnosi się do koncepcji W. Surkowa z 2005 roku, którą określa hasło „Sprawiedliwość dla każdego w Rosji, sprawiedliwość dla Rosji w świecie” (Czachor 2020: 47). Jej poprzedniczką był demokracja sterowana, czyli taka, która „przez określone ośrodki siły jest narzucana innym państwom” (Czachor 2020: 54, 67).

¹¹ Chrześcijańsko-Demokratyczna Partia Ludowa (KDNP) uważana jest za „faktyczną przybudówkę” Fideszu (Sadecki 2014: 7).

¹² Müller (2011: 5) pisze o konstytucji jako o zwieńczeniu procesu *putinizacji* jeszcze w czasie przyszłym (artykuł ukazał się wiosną 2011 roku).

¹³ „The official approach towards the Russian Federation is fundamentally different in Poland and Hungary. Poland has many historical issues with Russia and contradictory

M. Rydliński (2018: 104) zwraca uwagę na podobieństwo zachowań państw Europy Środkowej w naśladowaniu polityki prowadzonej przez elity Kremla. Uważa on, że „konserwatyzm rosyjski, podobnie jak illiberalizm¹⁴ Orbána, kreśli ostry kontrast pomiędzy tożsamością narodową i wielokulturowością Zachodu, przeciwstawia »demokrację neoliberalną« demokracji liberalnej, przeciwstawia konserwatyzm społeczny hedonizmowi, a chrześcijaństwo – ateizmowi. Ten silny projekt ideologiczny pociąga za sobą ściśle trzymanie demokracji na wodzy oraz zakwestionowanie szeregu zasad praworządności” (Rydliński 2018: 104). Również w odniesieniu do obecnego ustroju w Polsce używa się terminu *demokracja neoliberalna*. Kubas (2022: 254, 255) uważa, że zarówno na Węgrzech (od roku 2010), jak i w Polsce (od roku 2015) obserwujemy realizację projektów demokracji neoliberalnej jako alternatywy kwestionującej niesprawdzający się, niedojrzały w wymiarze instytucjonalnym system demokracji liberalnej. Warto zwrócić uwagę, że właśnie te daty – początek realizacji tych projektów – otworzyły w dyskursie narrację o *putinizacji* w odniesieniu do Węgier i Polski.

Słowo *putinizacja* pojawiło się zarówno w mediach, jak i w publikacjach naukowych również w odniesieniu do sytuacji w Turcji (Bechev 2012, Repetowicz 2015, Sevalneva 2015, Angliłoiu 2018)¹⁵. Wszakże punkt zapalny dla użycia tego słowa w dyskursie publicystycznym i naukowym nie jest jednoznaczny. Istotnym wydarzeniem wydaje się tu, paradoksalnie, nie umocnienie siły politycznej na ścieżce wyborczej, ale odwrotnie – utrata przez Partię Sprawiedliwości i Rozwoju (AKP) po raz pierwszy od 13 lat absolutnej większości w Wielkim Zgromadzeniu Narodowym Turcji 7 czerwca 2015 roku¹⁶. Komentarze dotyczące Turcji balansują pomiędzy przypisywaniem znamion *putinizacji* wydarzeniom sprzed tych wyborów i krokom politycznym, które Recep Tayyip Erdoğan podjął w związku z ich przeprowadzeniem. Znanе są również analizy, w których posługiwano się w dyskursie terminem *putinizacja* niezależnie od tego wydarzenia.

foreign policy interests. Not being Russia’s neighbour, Hungary can afford a more pragmatic approach to the Kremlin. Cheap gas and the promise of Russian assistance with the modernization of the nuclear power plant in Paks define at least a willing attitude of Viktor Orbán towards Vladimir Putin” (Rydliński 2018: 104).

¹⁴ W polskim dyskursie politologicznym używany jest zarówno wariant *demokracja illiberalna* (Kubas 2022), jak i *demokracja neoliberalna* (Antoszewski 2018) jako synonimy.

¹⁵ Por. także: *Putinizacja Turcji*, <https://nowakonfederacja.pl/putinizacja-turcji> (dostęp: 21.11.2022).

¹⁶ Okres braku absolutnej większości był niezwykle krótki, bowiem 1 listopada 2015 roku na skutek przyspieszonych wyborów AKP uzyskała 49,48 procent poparcia, co dało jej bezwzględną większość 317 mandatów w Zgromadzeniu (Chudziak 2015), <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2015-11-04/wybory-parlamentarne-w-turcji-powrot-akp-do-pelni-wladzy> (dostęp: 23.11.2022).

Dimitar Bechev (2012) odnosi się do *putinizacji* w kontekście poparcia Rosji dla opozycji syryjskiej. Jego zdaniem, mimo tego Turcja i Rosja pozostają w ścisłej współpracy gospodarczej, a ponadto Turcja w ciągu całej poprzedzającej dekady pozostawała szczególnie ostrożna, aby nie antagonizować Rosji w kwestii polityki bezpieczeństwa, m.in. ograniczając obecność NATO na Morzu Czarnym poprzez zainicjowanie operacji Harmonia Morza Czarnego¹⁷ w roku 2004, co ułatwiło Rosji przyłączenie się do tego przedsięwzięcia dwa lata później. Witold Repetowicz (2015) z kolei wiąże *putinizację* z konfliktem kurdyjskim, którego rozpętanie miałyby być, w opinii dziennikarza, środkiem do zdobycia przez Erdoğana pełni władzy. Wybory parlamentarne 2015 roku i czas przedwyborczy przebiegały w atmosferze terroru, nierównego dostępu do mediów, aresztowania dziennikarzy, szturmów na redakcje gazet i przekształcania ich z dnia na dzień z opozycyjnych w prorządowe. Marina Sevalneva (2015) uważa, że wybory te doprowadziły do niepowodzenia *putinizacji* (tytuł jej felietonu brzmi: *Why the "Putinization" of Turkey Has Failed?*), bowiem według niej storpedowały one plany przekształcenia systemu parlamentarno-gabinetowego w prezydencki; czas jednak pokazał, że plany te zostały jedynie przesunięte i ostatecznie zrealizowane w roku 2018 (Liszkowska 2021: 247).

282 Rzeczownik *putinizacja* jest, rzecz jasna, wykładnikiem pojęcia konstytutywnego¹⁸, wymagającego dwóch uzupełnień (*x putinizuje¹⁹ y*) i, jak zdążyliśmy zaobserwować w omawianym dyskursie, powszechnym uzupełnieniem argumentu *y* jest choronim – dopełnienie wskazujące na kraj, który *putinizacji* ulega: mówi się o *putinizacji* Polski, Węgier itd. Jest to użycie metonimiczne – „kraj zamiast ustrój/polityka kraju”: *putinizacja* Ukrainy to *putinizacja* (szeroko rozumianego) ustroju/polityki Ukrainy, zatem w tym sensie mieszczą się również spotykane w dyskursie

¹⁷ Por. Larrabee (2011: 112): „Turkey and Russia also share similar approaches regarding the question of maritime cooperation in the Black Sea. Although a member of NATO, Turkey, like Russia, is opposed to an expansion of either the NATO or U.S. military presence in the Black Sea. In 2006, Turkey blocked a U.S. initiative designed to increase the role of NATO's Operation Active Endeavor in the area. Turkey's opposition was motivated in part by the fact that the NATO initiative conflicted with Operation Black Sea Harmony, an initiative launched by the Turkish Navy in March 2004 designed to enhance naval cooperation in the Black Sea region. Turkey was also concerned that an increased U.S. or NATO military presence in the Black Sea would exacerbate tensions with Russia. Instead of increasing the U.S. or NATO military presence, Turkey advocates expanding the Black Sea Naval Cooperation Task Force (Blackseafor)”.

¹⁸ Używam w tym miejscu terminologii składni semantycznej Stanisława Karolaka (2002: 11).

¹⁹ Nie mam tu na myśli czasownika *putinizować* – jego znaczenie i kontekstualizację omawiam poniżej.

kolokacje z użyciem dosłownym, typu „putinizacja polityki kraju x”. Pojawia się w nowszym dyskursie również kolokacja *putinizacja Rosji*²⁰, jednak jest ona zazwyczaj używana jako synonim *putinizmu* w ujęciu dynamicznym²¹, np. w felietonie Waltera Chełstowskiego (2022) czytamy o *putinizacji wewnętrznej*, którą autor utożsamia z terrorem dyktatury w Rosji, i *putinizacji zewnętrznej*, która jest dla Chełstowskiego równoznaczna z atakiem na Ukrainę. W odniesieniu do Rosji słowa *putinizacja* używa się wszakże najczęściej w dyskursie ekonomicznym, a jego dopełnieniem jest wówczas nazwa surowca, którego dotyczy strategia gospodarcza – *putinizacja ropy*, *putinizacja gazu* i *putinizacja uranu*. Te „trzy putinizacje” stanowią tytuły trzech odrębnych rozdziałów książki Marina Katusy (2014) – *The Colder War: How the Global Energy Trade Slipped from America’s Grasp*, które autor poświęcił na omówienie strategii ekonomicznej realizowanej przez Putina od samego początku jego prezydentury (por. Oliveira 2015: 214), a której zarys sam prezydent wyłożył w krótkim artykule naukowym (Putin 1999: 3–9) opublikowanym niedługo przed objęciem urzędu²².

2. Putinizm a putinizacja

283

W świetle dystrybucji w dyskursie z perspektywy lingwistycznej interesują mnie odpowiedzi na dwa pytania. Po pierwsze, **w jaki sposób możemy nakreślić globalne znaczenie leksemu *putinizacja* (sekcja 2)**, a po drugie, **jak możemy określić status funkcjonalny tego rzeczownika (sekcja 3)**.

Wielki słownik języka polskiego pod red. Piotra Źmigrodzkiego definiuje *putinizację* jako „sposób zarządzania krajem na wzór przywódcy Rosji Władimira Putina, którego postępowanie mówiący uważa za autorytarne”²³. Warto zwrócić uwagę na uwzględnienie w definicji aksjologicznej postawy nadawcy (*vide* „kontrastowanie ideologiczne” poniżej). Z kolei na stronie Obserwatorium Językowego Uniwersytetu Warszawskiego – Najnowsze Słownictwo Polskie czytamy, że *putynizacja*²⁴ to „wprowadzanie w państwach demokratycznych reform mających w istocie na celu

²⁰ Np. <https://inosmi.ru/20211004/250622330.html> (dostęp: 16.11.2022).

²¹ *Vide* rozróżnienie terminów *putinizm* i *putinizacja* poniżej.

²² Artykuł ukazał się 1 stycznia 1999 roku.

²³ <https://wsjp.pl/haslo/podglad/106621/putinizacja> (dostęp: 6.09.2022).

²⁴ Podane dwa warianty ortograficzne: *putinizacja* i *putynizacja*.

ograniczanie swobód obywatelskich i dążenie do autorytaryzmu”²⁵. Są to definicje uwzględniające znaczenie użycia rozpowszechnionego pod wpływem cytowanej na początku opracowania wypowiedzi Schulza, czyli takiej, która uwzględni naśladowniczy charakter pojęcia. Znaczenie to pozostaje w kontraście do *putinizmu* – samego systemu sprawowania władzy przez Władimira Putina. Według Anglioiu (2018: 180) „w putinizmie chodzi o dominację Kremla i podporządkowanie się jego przywódcy, natomiast putinizacja generuje również mimetyzm, naśladownictwo wśród ochoczych imitatorów²⁶ oraz wyzwania dla ustanowionych już demokracji” (tłum. K.O.).

Zdania na temat *putinizmu* jako systemu są podzielone²⁷. Niektórzy badacze uważają, że przypomina on totalitaryzm, a niektórzy utożsamiają go z faszyzmem – w perspektywie rozpoczętej 24 lutego 2022 roku inwazji na Ukrainę wariant drugi zdecydowanie dominuje²⁸. W sposób związany na bazie sześciu wyznaczników charakteryzuje *putinizm* Alexander J. Motyl (2021) – są to: „1) hypercentralizacja władzy politycznej, 2) kult hypermaskulinistycznej osobowości Putina, 3) neoimperialna polityka wobec sąsiadów Rosji, 4) próba uczynienia z Rosji wielkiego światowej klasy mocarstwa, 5) paranoidalny styl i antydemokratyczna, szowinistyczna ideologia oraz 6) rehabilitacja i normalizacja przemocy jako narzędzia polityki wewnętrznej i zewnętrznej” (tłum. K.O.). Motyl (2016: 28–35) zdecydowanie identyfikuje Rosję Putina z faszystowskim systemem politycznym, podobnie jak Walenty Baluk (2022), który przekonuje, że „w latach 2014–2022 w Rosji ukształtował się reżim faszystowski, zwany »putinizmem« lub »rasyzmem«. Istotą tego systemu jest wielkomocarstwowy rosyjski szowinizm oparty na ideologii »ruskiego miru« i rządach »siłowików«”. Autor ten powołuje się również na Timothy’ego Snydera (2022), który – jak mówi Baluk (2022) – wskazuje, „że w rosyjskim

284

²⁵ <https://nowewyrazy.pl/haslo/putinizacja.html> [rejestracja hasła: 25.10.2015, 19:57, ostatnia aktualizacja hasła: 13.03.2018, 13.50], autor: Kamil Wereszczyński (dostęp: 4.09.2022).

²⁶ Anglioiu (2018: 180) używa określenia „wannabees”.

²⁷ W perspektywie kontrastowania ideologicznego jako podstawy do analizy neologizmów *putinizacja* i *deputinizacja* w dalszej części tekstu, warto zwrócić uwagę, że *putinizm* takiemu kontrastowaniu również podlega, np. Richard Sakwa (2020: 221) przedstawia inny punkt widzenia i twierdzi, że „putinizm jest racjonalną (choć niekoniecznie optymalną) odpowiedzią na bieżące wyzwania i w tym zakresie zyskuje, jeśli nie zwolenników, to przynajmniej poparcie, ale brakuje mu jakości transcendentnej, która oferowałaby lepszą wizję przyszłości lub która mogłaby być merytorycznie atrakcyjna dla innych krajów” (tłum. K.O.). Prace Sakwy krytykowane są w środowisku akademickim ze względu na przychylną postawę wobec polityki Kremla.

²⁸ Tego typu identyfikowanie uzależnione jest od samych definicji pojęć totalitaryzmu i faszyzmu. Przeglądu stanowisk w tej kwestii dokonała m.in. Olikier (2017: 9–12).

państwie faszystowskim mamy do czynienia z kultem jednostki, kultem zmarłych bohaterów (sakralizacja Wielkiej Wojny Ojczyźnianej), mitem o złotym okresie »Wielkiego Imperium« oraz przekonaniem o powrocie do wielkości przy pomocy twardej siły i wojny. Powyższym celom i woli przywódcy ma być podporządkowany interes jednostki i społeczeństwa”. Z kolei Wojciech Surówka (2022: 46) zwraca uwagę na punkt styczny putinizmu z berluskonizmem²⁹, czyli całkowitą akceptacją globalizacji gospodarczej, przestrzega on wszakże przed „przyypinaniem putinizmu filozoficznej etykiety”. Uważa on, iż „Putin prawdopodobnie nie ma światopoglądu”, a „ocenianie jego działań przez pryzmat faszyzmu czy też jakiegokolwiek innej ideologii świata zachodniego jest bezproduktywną taktyką, która odwraca uwagę od innych, bardziej znaczących czynników wpływających na funkcjonowanie rosyjskiego państwa i kształtowanej przez jej przywódców ideologii” oraz wskazuje na trzy główne czynniki kształtujące postkomunistyczne państwo mafijne, w którym sprawowanie władzy oparte jest na dwóch podstawowych narzędziach: informacji i pieniądzu, a mianowicie na kłamstwie, łapówkach oraz opanowaniu mediów (Surówka 2022: 45–46). Surówka (2022: 47–48) zwraca także uwagę na trzy warunki, które sprzyjają rozwojowi *putinizmu*, a mianowicie bierność świata zachodniego, wsparcie ze strony patriarchy moskiewskiej oraz poparcie społeczne w Rosji – ten ostatni warunek jest relevantny również dla pojęcia *putinizacji*, bowiem czynnikiem znaczącym dla jego zdefiniowania jest sposób pojmowania demokracji.

Niezależnie od statusu ideologicznego *putinizmu* spór wokół niego to spór wokół systemu, podczas gdy *putinizacja* konotuje nie systemowość jako taką, ale procesualność³⁰, która (a) w przypadku kolokacji choronimicznej ma charakter mimetyczny, a jej skutkiem jest redefinicja ustroju/polityki danego państwa, zaś (b) w przypadku kolokacji z nazwą surowca prowadzi do realizacji planu gospodarczego Putina.

Kontekst (b) stosunkowo jasno określa znaczenie neologizmu, co oczywiście nie oznacza, iż jego pojemność semantyczna nie jest sążnista, bowiem za krótką definicją **putinizacji** jako **procesu realizacji polityki ekonomicznej Kremla w zakresie kopalin użytecznych** kryją się, rzecz jasna, skomplikowane scenariusze planów i zdarzeń. Z perspektywy leksykograficznej potraktowałbym ją wszakże drugoplanowo, po pierwsze – ze względu na jej zawężenie tematyczne (gospodarka), a po drugie – ze względu na przeważającą w bieżącym dyskursie medialnym i potocznym

²⁹ Za Marcelem H. van Herpenem (2014). Więcej na ten temat Surówka (2018: 99–107).

³⁰ Choć w ujęciu dynamicznym badacze wskazują na aspekt tranzytacji: „Trajektoria putinizmu wyraźnie zmierza od przywództwa demokratycznego do autorytarnego” (Olędzka 2014: 283).

dystrybucję kontekstu (a), w świetle którego można zdefiniować **putinizację** jako **proces społeczno-polityczny, któremu ulega państwo na skutek ścisłego kontrolowania władzy przez silne ugrupowanie polityczne pod wodzą zaangażowanego ideologicznie lidera, a który prowadzi do zmiany ustroju państwa z demokratycznego na quasi-demokratyczny/ideologiczny, naśladujący w określonych aspektach politykę Władimira Putina**. Zmianie tej niejednokrotnie towarzyszy narracja populistyczna głosząca, iż uprzedni liberalny system demokratyczny nie zdał egzaminu i jedynie władza do pewnego stopnia autorytarna oraz kontrolowana przez państwo gospodarka będzie działać na korzyść przeciętnego obywatela (Müller 2011: 9). W świetle tej retoryki wizja nowego ustroju to wizja nie negująca, lecz przywracająca sens demokracji (Antoszewski 2018: 12) w obliczu niedojrzałego w wymiarze instytucjonalnym uprzedniego systemu liberalno-demokratycznego (Kubas 2022: 254), zwłaszcza w sytuacji, gdy demokracja liberalna nie ma w danym społeczeństwie głębszych tradycji (Antoszewski 2018: 12).

286

Badacze i publicyści opisują powstały na skutek *putinizacji* ustrój w kategoriach takich pojęć pokrewnych, jak „polityka autorytarna”, „gospodarka nadzorowana przez państwo”, „demokracja sterowana”, „demokracja suwerenna”, „demokracja trzymana na ścisłej wodzy” czy „demokracja nieliberalna” (*vide* powyżej). Ostatni z tych terminów wydaje się najtrafniejszy zarówno ze względu na istotny dla *putinizacji* aspekt ograniczenia swobód obywatelskich, jak i aspekt kontrastowania³¹ – demokracja nieliberalna (z aksjologią ujemną w dyskursie → demokracja „niewłaściwa”, ograniczająca wolność mediów, ukierunkowana ideologicznie – dyktatura idei, demokracja ideologiczna, autorytaryzm) przeciwstawiana jest demokracji liberalnej (z aksjologią dodatnią w dyskursie → demokracja „właściwa”, ukierunkowana zarówno na wolność jednostki, jak i wolność innych, por. Kowalik 2021: 129, 131). *Putinizacja* jest procesem, który relokuje państwo z pierwszego bieguna tego kontrastu do drugiego. W dyskursie medialnym jest to również prezentowane jako przesunięcie międzycywilizacyjne, np. na okładce tygodnika „Polityka” (2016, nr 5)³² czytamy: „Ku radości Putina PiS przesuwa Polskę z Zachodu na Wschód”³³.

³¹ Kontrastowanie to na tle różnych typów ustrojów (na podstawie pojęć *demokracji* i *liberalizmu*) przejrzyście tłumaczy i ilustruje za pomocą tabeli Łukasz Kowalik (2021: 131).

³² <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/wbiezacyminumerze?issueNumber=3044> (dostęp: 21.11.2022).

³³ Towarzyszy temu zdjęcie Putina, który gestem i mimiką wyraża aprobatę dla działań prezesa PiS (Pstyga 2016: 10).

Mówiąc o znaczeniu rzeczownika *putinizacja*, warto zwrócić uwagę na jego motywację słotwórczą. Jest on fundowany na antroponimie *Putin* i derywowany od niego pośrednio poprzez czasownikowe ogniwo w szeregu słotwórczym:

Putin → putinizować → putinizacja
Putin → putinize → putinization³⁴

Zasadniczo znaczenie czasownika pokrywa się z semantyką jego derywatu nominalnego³⁵, jednak jego dystrybucja w tekstach jest niższa ze względu na obligatoryjną eksplicytację³⁶ argumentu pierwszego (*x*) w stronie czynnej, np. *rządzi dziś nami (x) formacja, która putinizuje Polskę*³⁷. Dla strony biernej, która co prawda sprzyja implicytacji agensa, liczba wystąpień w tekstach publicystycznych jest również mniejsza od formalizacji nominalnej, co można przypisać funkcjonalnemu statusowi wykładnika nominalnego jako specyficznego rodzaju ideologemu (*vide* poniżej)³⁸. Najczęściej użycia diatezy pochodnej nawiązują do tytułu reportażu BBC Newsnight „Is Poland being ‘Putinised’?” („BBC: Czy Polska jest »putinizowana«?”³⁹).

³⁴ W dyskursie funkcjonują oba warianty ortograficzne: *putinisation* i *putinization*.

³⁵ Michajłowska (2020: 211–212) wyróżnia dodatkowo inne znaczenie czasownika „bezkompromisowo likwidować terrorystów i przestępców”. Jako przykład użycia podaje wypowiedzenie: „Russia has begun a decisive campaign to putinize all terrorists in Syria”. Interpretacja ta wydaje się błędna. Występuje jedynie na forum *Quora* jako definicja jednego użytkownika (Amit Kumar, https://www.quora.com/What-does-Putinize-mean?top_ans=214028770, dostęp: 15.12.2022) oraz w *Urban Dictionary* jako definicja negatywnie oceniona przez użytkowników (hunshimowang, <https://www.urbandictionary.com/define.php?term=Putine&page=13>, dostęp: 15.12.2022). Por. także Buchonowa, Szustowa (2018: 91).

³⁶ Więcej na temat obligatoryjnej eksplicytacji pojęć *vide*: Dorota Szumska (2017: 268).

³⁷ <https://lodz.wyborcza.pl/lodz/7,35136,28242898,adam-michnik-putin-i-pis-to-ten-sam-schemat.html> (dostęp: 21.06.2022).

³⁸ Nie przeprowadzałem dokładnej statystyki dystrybucyjnej, jednak wystarczy porównać choćby liczbę rekordów w wyszukiwarce Google dla form o przewidywalnie najwyższym potencjale dystrybucyjnym: lemma *putinizacja* (4250 rekordów), trzecia osoba liczby pojedynczej czasu teraźniejszego *putinizuje* (2210 rekordów), imiesłów przymiotnikowy bierny w mianowniku liczby pojedynczej rodzaju żeńskiego *putinizowana* (10 rekordów). Przeprowadzenie badania na korpusach językowych na obecnym etapie mija się z celem, bowiem korpusy praktycznie nie odnotowują tych form.

³⁹ <https://kresy.pl/wydarzenia/bbc-czy-polska-jest-putinizowana> (dostęp: 28.05.2022).

3. Putinizacja jako ideologem hasłowy

Z perspektywy leksykologicznej Michajłowskaja (2020: 209, 211) klasyfikuje rzeczownik *putinizacja*⁴⁰ jako **neologizm ideologiczny**, czyli neologizm derywowany od **ideologemu** antroponimicznego *Putin*.

Czym jest ideologem? Odpowiedź na to pytanie w świetle dostępnych opracowań jest dość niejednoznaczna. Jest to termin, który upowszechnił się w badaniach rosyjskojęzycznych na skutek upadku systemu sowieckiego. Przyjrzyjmy się w skrócie zestawieniu pięciu definicji ideologemu referowanych przez Piotra Zemszała (2008: 83–87) oraz definicji Timura Radbila (1998: 22), którą jako jedną z wyjściowych traktuje Michajłowskaja (2020: 210):

1. Najmniejsza zrozumiała jednostka dyskursu antagonistycznego⁴¹ (Fredric Jameson).
2. Słowo-centrum, które organizuje wokół siebie szereg innych jednostek, podporządkowując sobie ich semantykę oraz dodając im odcień ideologiczny (Natalia Kupina).
3. Minimalna jednostka znacząca organizująca świadomość na płaszczyźnie ideologicznej (Gasan Gusejnow).
4. Gniazdo semantyczne obejmujące różne formy i różne części mowy odwołujące się do ideologii, jednostka do pewnego stopnia wyabstrahowana, polimorficzna i niejednorodna (Andriej Romanienko).
5. Słowa zawierające nierozdzieloną kombinację znaczeń deskryptywnych i ewaluacyjnych, które nie mogą być rozpatrywane w oderwaniu od kontekstu i które oprócz nominowania mają zdolność przekazywania określonego komunikatu wartościującego (Mikhail Epstein).
6. Każda werbalna denotacja istotnych dla jednostki wartości duchowych, w której bezpośrednio, konkretne znaczenie słowa ulega rozmyciu, a na pierwszy plan wysuwają się czysto oceniające, emocjonalno-ekspresyjne konotacje, które nie są zakotwiczone w jego bezpośredniej treści (Timur Radbil).

⁴⁰ Michajłowskaja analizuje angielski ekwiwalent rzeczownika *putinizacja*, który derywacyjnie i funkcjonalnie jest tożsamy ze swoim polskim odpowiednikiem.

⁴¹ Jest to pierwsza odnotowana przez Zemszała (2008: 83) definicja zaproponowana przez badacza amerykańskiego; wszystkie pozostałe opracowali badacze rosyjskojęzyczni: „Ideologeme [...] is the smallest intelligible unit of the essentially antagonistic collective discourses of social classes” (Jameson 2002 [1981]: 61).

Zemszał (2008: 84) zwraca uwagę na problem statusu ideologemu jako jednostki. Mimo iż w rozumieniu szerszym według Gasana Gusejnowa (2004: 14) ideologemem może być praktycznie dowolny „**znak ideologiczny**”⁴², np. symbol – sierp i młot; wytwór sztuk plastycznych i architektury – pomnik, plakat czy mauzoleum; utwór muzyczny – hymn itd., to i tak wszystkie te formuły są podporządkowane słowu, co czyni je przedmiotem badań filologicznych⁴³. Zdaniem Zemszała (2008: 84) „taka postawa wydaje się zakrawać na swoiste zawłaszczanie pojęcia ideologemu. Uczynienie zeń pojęcia językoznawczego, przypisanie go jedynie językowi, pozostałe środki wyrazu mu podporządkowując, wydaje się nadużyciem. Ideologem jest bowiem jednostką dość wysokiego poziomu wyabstrahowania, o czym świadczy m.in. wielość form, z pomocą których może się wyrażać”.

Spór o status ideologemu czy też problem jego ekstensji można w prosty sposób rozwiązać, oddzielając **warstwę znakową/formalną ideologemu** od **denotowanego przezeń pojęcia/obiektu**. W kontekście rozważanych tutaj przypadków można tego dokonać poprzez zastosowanie w nazwie modyfikatora i ze względu na jej formalizację znakową dookreślić daną jednostkę jako **ideologem językowy**, będący **jednym z możliwych ucieleśnień pojęcia/obiektu ideologicznego** – antroponim *Putin* bezspornie spełnia kryteria takiego ideologemu.

Wróćmy do koncepcji Michajłowskiej (2020: 209, 211), która nazywa *putinizację* neologizmem ideologicznym, czyli neologizmem fundowanym na ideologemie. Logiczne jest, iż każdy tego typu neologizm sam będzie ideologemem, bowiem pozostaje związany aksjologią ideologiczną konotowaną przez swoją podstawę derywacyjną. Logiczne jest zatem także klasyfikowanie neologizmu *putinizacja* jako **ideologemu językowego**, bowiem jest on jednostką języka (autosemantyczną nominalną częścią mowy), a także nośnikiem konotacji ideologicznych.

Każda z przytoczonych powyżej definicji ideologemu w jakiś sposób charakteryzuje interesujące nas słowo. Z pewnością jest ono wyzwalaczem „dyskursu antagonistycznego”, posiada swoisty „odcień ideologiczny”, wymaga od użytkownika „świadomości na płaszczyźnie

⁴² Określenie moje – K.O.

⁴³ „В широком смысле слова к идеологемам следует отнести и несловесные формы представления идеологии – традиционные символы (*серб и молот, щит и меч*) изобразительные и архитектурно-скульптурные комплексы (*мавзолеи, памятники, плакаты, портреты, географические карты, карикатуры, татуировки*), а также символы музыкальные (*гимны, поэмы*). В рамках идеологии весь этот обширный материал подчинен слову, вот почему он может и должен быть предметом филологического анализа” (Gusejnow 2004: 14).

ideologicznej”, jest jednostką do pewnego stopnia „wyabstrahowaną”, dla której „znaczenia deskryptywne i ewaluatywne są nierozdzielne”, a w którą wpisane są „konotacje oceniające i emocjonalno-ekspresywne”. Z perspektywy analizy dyskursu publicystycznego konieczne wydaje się wszakże doprecyzowanie funkcji ideologemu przede wszystkim ze względu na **postawy aksjologiczne podmiotów dyskursu**. Nie sposób nie zauważyć, iż w świetle przytoczonych kontekstów *putinizacja* spełnia kryteria jednostki tekstowej, którą Aleksy Awdiejew i Grażyna Habrajska (2020: 106–107) nazywają **hasłem**⁴⁴. Hasła „wskazują na bardzo szeroki i do końca nieokreślony obszar sensu w aktualnym dyskursie publicystycznym TU i TERAZ”, wymagają „wiedzy z zakresu bieżącej sytuacji społeczno-politycznej”, a „w zależności od postawy aksjologicznej interpretatora przypisywane są (im) różne wartości, mocno ze sobą skontrastowane” (Awdiejew, Habrajska 2020: 106). Z tego powodu w swoim projekcie *Słownika komunikacyjnego* Awdiejew i Habrajska (2020: 106–107) wprowadzają do opisu tego typu jednostek tzw. **skontrastrawanie ideologiczne**. Na przykład dla hasła *Lemingi* przedstawia się ono w sposób następujący:

Skontrastrawanie ideologiczne:

a) podejście konserwatywno-narodowe: nieprawdziwi Polacy, materialści, myślący tylko o swoim dobrostanie, odrzucający tradycje narodowe, niepraktykujący religii, proeuropejscy;

b) ujęcie liberalne: odrzucenie samej nazwy *lemingi* jako obraźliwej, deklaracja wolności wyboru trybu życia, niezależności ideologicznej, wartości indywidualistycznych, odrzucenie zależności od hierarchii społecznej (Awdiejew, Habrajska 2020: 107).

Jednostki typu *putinizacja* spełniają kryteria zarówno hasel, jak i ideologemów językowych. Proponuję zatem nazywać je **ideologemami hasłowymi**, które zdefiniować można jako **jednostki leksykalne**⁴⁵, **będące składnikami narracji antagonistycznej, podlegające kontrastowaniu**

⁴⁴ Zemszał (2014: 49–50) porównuje ideologem do podobnych conceptów zarejestrowanych w różnych ujęciach akademickich: „Pojęcie ideologemu jest konstruktem dosyć zagadkowym. Na pierwszy rzut oka wydaje się, że jest ono pokrewne takim pojęciom, jak: *słowa sztandarowe* (Pisarek 2002), *symbole kolektywne* (Fleischer 2003), *pojęcia społeczno-polityczne* (Molas 2007), *hasła konstytutywne* (Wróblewski 2006), *słowa kluczowe* (Baudrillard 2008), *symbole dominujące* (Turner 2006: 28), chociaż przez jasne odwołanie do sfery ideologicznej wydaje się znacznie konkretniejsze, zawęża bowiem pole jego funkcjonowania do określonego rodzaju dyskursu”.

⁴⁵ Za ideologemy można uznać jednostki z każdego praktycznie poziomu języka, np. grafy usunięte z alfabetu rosyjskiego (Gusejnow 2004: 45), ideologemem hasłowym może być wszakże tylko jednostka z poziomu leksykalnego.

ideologicznemu ze względu na postawy aksjologiczne uczestników komunikacji. Dla ideologemu hasłowego *putinizacja* skontrastowanie ideologiczne przebiega według schematu:

Skontrastowanie ideologiczne:

- a) podejście liberalne: niekorzystna zmiana ustroju w państwie na nieliberalny, ograniczenie demokracji, tłumienie wolności mediów i swobód obywatelskich;
- b) podejście konserwatywno-narodowe: odrzucenie samego określenia jako niesprawiedliwego osądu procesu korzystnych zmian ustrojowych, prowadzących do uwolnienia państwa od skorumpowanych elit liberalnych.

Ideologem hasłowy nie jest tożsamy z hasłem ideologicznym, którego podstawowa funkcja pragmatyczna związana jest z jego teleologicznością – stanowi ono skonstruowane w sposób zamierzony (programowy) sformułowanie o wyraźnie zarysowanym celu propagandowym.

4. *Deputinizacja* w dyskursie – specyfika kontrastowania ideologicznego

Podobnie jak w latach czterdziestych ubiegłego stulecia zagrożenie światową ekspansją komunizmu wymusiło podjęcie kroków stawiających jej granice, w czasach obecnych *putinizacja* spowodowała podobny oddźwięk w świecie polityki. W roku 1947 reakcja sprzeciwu wyraziła się w stworzonej przez George'a Kennana doktrynie powstrzymania (*containment*, Kennan⁴⁶ 1947: 655–682), a w czasach dzisiejszych reakcją na *putinizację* jest tzw. *neo-containment*⁴⁷, czyli „odrodzenie formuły George'a Kennana na powstrzymanie działalności wywrotowej generowanej przez nienasycony głód geostrategiczny Kremla” (Anglioiu 2018: 180, tłum. K.O.).

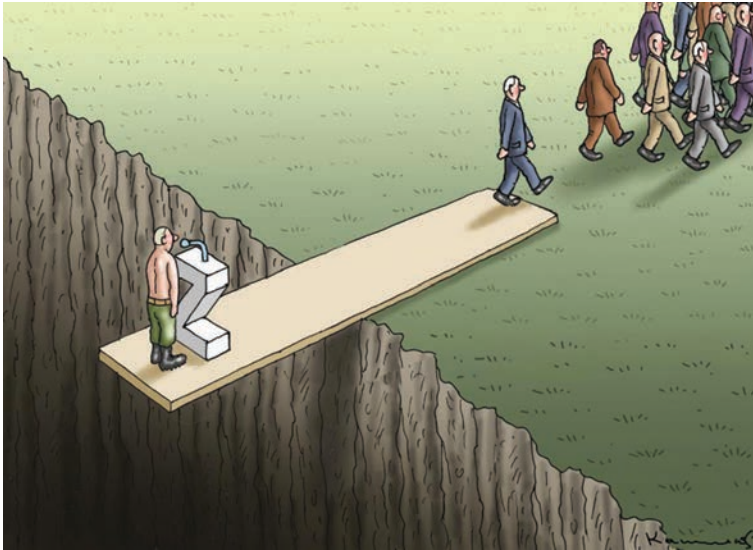
Określeniem, którego denotacja w wysokim stopniu jest zbieżna z założeniami nowego wariantu doktryny powstrzymania, jest modna we współczesnym dyskursie medialnym *deputinizacja*. Rzeczownik *putinizacja* nie stanowi zatem ostatniego ogniwa szeregu słowotwórczego, bowiem stał się w języku podstawą do utworzenia sposobem prefiksальnym kolejnego neologizmu (choć w kontekście omówionych poniżej znaczeń warto rozważyć jako interpretację alternatywną sposób prefiksально-sufiksальный na podstawie bezpośredniej motywacji odantroponimicznej: *Putin*

⁴⁶ Pod pseudonimem X.

⁴⁷ Więcej na temat *neo-containment* w: Larsen (2020: 1–4).

→ *de-putin-izacja*). **Deputinizację**, derywat o antonimicznym znaczeniu słowotwórczym w stosunku do swojej podstawy, również można uznać za **ideologem hasłowy**.

Zanim określimy kontrastowanie ideologiczne ideologemu *deputinizacja*, przyjrzyjmy się pokrótce, w jaki sposób funkcjonuje on we współczesnym dyskursie medialnym. Rzeczownik ten nie znalazł do tej pory miejsca w aktualizowanych na bieżąco źródłach leksykografii polskiej, a jedynym anglojęzycznym źródłem słownikowym rejestrującym jego znaczenie jest Wiktionary: „(neologism, politics) The process of the removal of the influence of Vladimir Putin from politics”⁴⁸.

Rys. 1. Deputinizacja (autor: Marian Kamensky)

Źródło: <https://cartoonmovement.com/cartoon/deputinization> (dostęp: 14.12.2022)

Deputinizacja w rozumieniu najwęższym sprowadza się **odsunięcia Władimira Putina od władzy w Rosji**. Na VIII Wileńskim Forum Rosji rozważano trzy scenariusze *deputinizacji* Rosji, z których każdy właściwie sprowadza się do uwolnienia Kremla od obecnego prezydenta (ostatni z nich dodatkowo implikuje rozpad państwa rosyjskiego):

Pierwszy z nich zakłada, że państwo to pójdzie ostatecznie drogą Ukrainy, a więc po upadku reżimu odbędą się demokratyczne wybory, które doprowadzą do zmiany u szczytów władzy. Zgodzono się jednak, że jest to póki co mało prawdopodobny scenariusz.

⁴⁸ <https://en.wiktionary.org/wiki/deputinization> (dostęp: 28.12.2022).

Drugi scenariusz przewiduje, że w Rosji nadal panować będzie reżim, ale w „złagodzonej” wersji. Putin zostanie obalony przez generałów i służby wywiadowcze. Nowy reżim nie będzie aż tak radykalny i brutalny wobec opozycji, jak ten Putina, a więc spełnienie się takiego scenariusza stanowić będzie „krok naprzód” w porównaniu do obecnej sytuacji [...].

Ostatni, trzeci scenariusz został określony jako „scenariusz grozy”. Przewiduje on, że Rosjanie, zmęczeni powszechną biedą i ciągłym strachem, w końcu zbuntują się przeciwko władzy i dojdzie do wybuchu wojny domowej. W jej wyniku Rosja rozpadnie się na wiele samodzielnych republik (Krzysztozek 2022).

Wymownie oddaje to wąskie znaczenie mem stworzony przez Mariana Kamensky’ego na portalu cartoonmovement.com⁴⁹, opatrzony hasłem: *Deputinization. The demise of Vladimir Putin?* (rys. 1).

Prezydent Ukrainy Petro Poroszenko uważa, że postępowanie takie doprowadzi do *deputinizacji* na poziomie globalnym, co wyraził jasno w wypowiedzi dla Polsat News: „Musimy wspólnie dokonać deputinizacji świata, musimy zdeputinizować Europę i Rosję, sprawić, żeby (Władimir) Putin (został osądzony) w Hadze i znalazł się w więzieniu”⁵⁰. Tomasz Kowalczuk (2022) zwraca wszakże uwagę na opozycję tego znaczenia – **odsunięcia Putina od władzy i deputinizacji w sensie szerszym jako próby „przepracowania świadomości rosyjskiej, mitów rządzących zarówno społeczeństwem, jak i władzą”**. Jego zdaniem „odsunięcie samego Putina od władzy nie musi być deputinizacją w tym drugim sensie, podobnie jak stalinizm czy faszyzm nie umarły wraz ze śmiercią ich protagonistów” (Kowalczuk 2022). Kowalczuk pisze te słowa w nawiązaniu do jednej z obszerniejszych wypowiedzi w mediach na temat *deputinizacji* – artykułu Pawła Kowala i Karola Przywary opublikowanego w języku polskim na portalu rp.pl (Kowal, Przywara 2022a) i w języku angielskim na portalu „New Eastern Europe” (Kowal, Przywara 2022b). Podkreślają oni potrzebę **deputinizacji jako procesu odpowiadającego denazyfikacji Niemiec po II wojnie światowej**⁵¹. Skutkiem tego procesu będzie likwidacja wpływów Putina na świecie, a winien on przebiegać w czterech etapach:

- 1) osądzenie Putina i jego współpracowników za agresje i aneksje terytoriów suwerennych państw: Gruzji i Ukrainy od 2008 roku oraz kolejne morderstwa polityczne;
- 2) obciążenie Rosji finansowymi skutkami napaści;
- 3) demilitaryzacja Rosji;
- 4) odcięcie rosyjskich oligarchów i ich rodzin od dostępu do europejskich luksusów (Kowal, Przywara 2022a).

⁴⁹ <https://cartoonmovement.com/cartoon/deputinization> (dostęp: 14.12.2022).

⁵⁰ https://www.polsatnews.pl/wideo/petro-poroszenko-byly-prezydent-ukrainy-w-polsat-news_6810027 (dostęp: 28.11.2022).

⁵¹ Zdaniem Drzonka (2022) przebieg tego procesu uzależniony będzie od postawy USA.

Autorzy uważają, iż proces *deputinizacji* powinien być skoncentrowany na samej Rosji (mimo iż ostatecznym rezultatem tego procesu ma być uwolnienie całego świata od wpływów Putina), zatem byłby on w tym ujęciu nośnikiem znaczenia antonimicznego w stosunku do *putinizmu per se*, a nie *putinizacji* w duchu emulatywnym.

Warto przytoczyć w tym miejscu definicję zarejestrowaną w EverybodyWiki⁵² (niezaakceptowaną przez redaktorów Wikipedii, uznaną za zgłoszenie dotyczące tematu niespełniającego na obecnym etapie wymagań encyklopedyczności⁵³) niezależnie od jej siermiężnej koherencji, bowiem przedstawia ona zarówno znaczenie węższe ideologemu, jak i rozszerzenie jego semantyki o aspekt naśladowniczy (oczyszczenie innych krajów z ideologii Putina):

Deputinizacja to proces oczyszczania rosyjskiego społeczeństwa, kultury, prasy, gospodarki, sądownictwa i polityki z ideologii Władimira Putina. Ponieważ ideologia ta przeniknęła również do innych krajów, nie tylko do Rosji, deputinizacja oznacza również usunięcie tych wpływów we wszystkich sferach. Termin „deputinizacja” pierwotnie oznaczał usunięcie wpływów Władimira Putina z rosyjskiej polityki, ale, jako że długotrwałe i szeroko zakrojone kampanie dezinformacyjne zakorzeniły tę ideologię w dużej części populacji rosyjskiej, implikacje szersze – analogicznie do denazyfikacji, zyskały coraz większe globalne zainteresowanie w następstwie rosyjskiej inwazji na Ukrainę i jej zagrożeń dla światowego pokoju i stabilności (tłum. K.O.)⁵⁴.

294

W niespełna dwa tygodnie po ukazaniu się tekstów Kowala i Przywary, Donald Tusk podczas spotkania na szczycie Europejskiej Partii Ludowej (10 marca 2022 roku) wezwał do *deputinizacji* Europy, czyli „uwolnienia europejskiej przestrzeni publicznej, polityki i mediów spod wpływów Kremla” (Papiernik 2022). Takie rozumienie terminu sytuuje go w semantycznej opozycji do *putinizacji* w sensie *stricte* mimetycznym – jest **procesem, którego celem jest „wyczyszczenie” demokracji w krajach europejskich spod wpływów nieliberalnych**. Ów odwrotny proces nie ogranicza się jednak do omawianych powyżej putinizowanych krajów, ale dotyczy całej Europy w perspektywie zbudowania jednorodnego frontu sprzeciwiającego się polityce i agresji Kremla.

⁵² To portal, którego misją jest m.in. zapisywanie artykułów przeznaczonych do usunięcia w Wikipedii. EverybodyWiki to „inkluzjonistyczna encyklopedia internetowa, w której każdy może wypowiadać się na dowolny temat” bez żadnych wymagań redakcyjnych i merytorycznych <https://wikis.fandom.com/wiki/EverybodyWiki> (dostęp: 28.12.2022).

⁵³ „Submission is about a topic not yet shown to meet general notability guidelines (be more specific if possible)”, <https://en.everybodywiki.com/Edithistory:Deputinization> (dostęp: 22.12.2022).

⁵⁴ <https://en.everybodywiki.com/Deputinization> (dostęp: 28.12.2022).

W polskim dyskursie publicystycznym ideologem hasłowy *deputinizacja* w sposób sobie właściwy wyzwolił narrację antagonistyczną. Pod koniec tego samego miesiąca (30 marca 2022 roku) projekt przedstawiony przez polityków Solidarnej Polski z Michałem Woś (tzw. Lex Woś) „o transparentności finansowania organizacji pozarządowych” wywołał dyskusję o „deputinizacji NGO-sów”, której założeniem miało być uwolnienie organizacji pozarządowych spod wpływów Putina. Paradoksalnie, metody działania zaproponowane przez autorów ustawy przypominają te, które dziesięć lat wcześniej wprowadził w swoim kraju prezydent Rosji, uznając za obcych agentów „stowarzyszenia, które otrzymują bezpośrednio lub za pośrednictwem agencji państwowych finansowanie od zagranicznych rządów, organizacji międzynarodowych, zagranicznych obywateli lub bezpaństwowców” (Sitnicka 2022). W ślad za Putinem procedury te zastosował w 2017 roku Viktor Orbán (Rydliński 2018: 104–105) i m.in. one wywołały w międzynarodowym dyskursie publicystycznym rozmowy o *putinizacji* Węgier. Użycie to znakomicie ilustruje skontrastowanie ideologiczne ideologem hasłowych, ponieważ leksem *deputinizacja* występuje w narracji o Lex Woś w znaczeniu tożsamym do wcześniej omawianych kazusów użyć swojego własnego antonimu – *putinizacji*.

Kontrastowanie ideologiczne wzmocnione zostało także w dyskursie publicznymi wypowiedziami posła Solidarnej Polski Janusza Kowalskiego, który 18 marca 2022 roku w TVP Info w reakcji na wystąpienie Donalda Tuska powiedział, iż „Unia Europejska powinna być zdeputinizowana! Niemcy powinny być zdemerkelizowane! Nie wolno Olafowi Scholzowi pozwolić, żeby wspierał nadal Putina. Polska powinna mieć detuskizację!”⁵⁵. Dla posła Kowalskiego *deputinizacja* w odniesieniu do Polski tożsama jest z *detuskizacją* – kolejne jego słowa, które padły na posiedzeniu Sejmu 13 grudnia 2022 brzmiały tak: „[...] na czele Platformy Obywatelskiej stoi najbardziej prorosyjski i proputinowski polityk III RP Donald Tusk, który powinien stanąć przed Trybunałem Stanu, i któremu dożywotnio powinno się zakazać pełnienia w Polsce funkcji publicznych”⁵⁶, co następnie oznaczył w serwisie Youtube hasztagiem *#Deputinizacja*. Podobną opinię czytamy na łamach strony internetowej TVP Info: „Jeśli wezwanie do deputinizacji jest poważne, Tusk sam się powinien usunąć z życia politycznego”⁵⁷.

⁵⁵ https://www.youtube.com/watch?v=c6olez_muuc (dostęp: 21.12.2022).

⁵⁶ <https://www.youtube.com/watch?v=3j3EcrjzF7U> (dostęp: 21.12.2022).

⁵⁷ Autorzy niezidentyfikowani, podane jedynie inicjały/nicki: JMK, KOAL, <https://www.tvp.info/58999211/donald-tusk-wzywa-do-deputinizacji-arkadiusz-mularczyk-tusk-sam-sie-powinien-usunac-z-zycia-politycznego> (dostęp: 7.12.2022).

Z perspektywy zjawisk językowych interesujące jest to, że wypowiedzi Kowalskiego w myśl kontrastowania ideologicznego uwolniły w dyskursie, szczególnie w mediach społecznościowych, potencjał produktywny modelu słowotwórczego fundowanego na antroponimach. W odniesieniu do *de-putin-izacji* mówi on o *de-merkel-izacji* i *de-tusk-izacji*, a w konserwatywnej „Gazecie Polskiej” (6 kwietnia 2022) w dziale *Opinie* znajdujemy neologizm rozszerzający model – utworzony na podstawie nazwy partii: *de-platform-izacja* (tytuł artykułu: *Deputinizacja, czyli deplatformizacja*)⁵⁸. Reakcja zwolenników obozu liberalnego podchwyciła ów mechanizm i możemy znaleźć na Twitterze takie neologizmy, jak *de-ziobr-yzacja* („Deputinizacja? A zatem Deziobryzacja. Cała Solidarna Polska out z rządu”)⁵⁹ i w reakcji na tę wypowiedź: *de-macierewicz-yzacja* z komentarzem metajęzykowym („Demacierewiczyzacja. Jest w ogóle takie słowo?”⁶⁰). Model ten w dyskursie liberalnym nie jest nowy (por. Malinowski 2007: 110, Nowakowska 2007⁶¹), jednak neologizmy te wydają się wtórnie kreowane przez użytkowników Twittera jako rezultat dyskursu antagonistycznego.

Obok wymienionych, warto jeszcze zwrócić uwagę na dwa inne użycia rzeczownika *deputinizacja*, z których pierwsze dotyczy świata nauki, a drugie świata gier komputerowych.

296 W wyniku inwazji Rosji Polska udzieliła jednoznacznego poparcia Ukrainie na różnych płaszczyznach, m.in. na polu akademickim, skutkiem czego wiele polskich uczelni zerwało współpracę z uniwersytetami

⁵⁸ <https://www.gazetapolska.pl/27466-deputinizacja-czyli-deplatformizacja> (dostęp: 22.12.2022).

⁵⁹ Monika Mesuret, Twitter, <https://twitter.com/NocnaZ/status/1505171628547837961> (dostęp: 14.12.2022).

⁶⁰ Husaria IV RP, <https://twitter.com/Paradox98370952/status/1505172040587915269> (dostęp: 11.12.2022).

⁶¹ Podobne formacje pojawiały się już wcześniej jako reakcje opozycji na rządy prawicy, por. *de-kaczy-zacja*, *de-fotyg-izacja*, *de-gierty-zacja* (Nowakowska 2007). „Teoretycznie każdy wyraz zakończony na *-acja*, *-sja* i oznaczający jakiś proces lub czynność da się poprzedzić przedrostkiem *de-* (*dez-*). Powstaje wówczas słowo definiujące się jako »odwrotność, przeciwieństwo, zaprzeczenie; pozbawienie, redukcję czegoś, co zawiera się w członie drugim«. Tylko że z taką »słowotwórczością« nie wolno przesadzać, bo może to kogoś zaprowadzić na manowce. Wymyślanie na siłę pseudonaukowych terminów na *de-* (*dez-*) typu *dezubekizacja* kończy się tak, że ludzie spontanicznie tworzą sobie później śmieszne neologizmy w rodzaju *dekaczyzacja*, *delepperyzacja*, *degiertyzacja*” (Malinowski 2007: 110). Neologizmy te z pewnością mają charakter humorystyczny, jednak trudno zgodzić się ze zdaniem Malinowskiego, iż ów mechanizm derywacyjny prowadzi użytkowników na manowce, nie należy bowiem zapominać, że tworzone są one od nazwisk osób publicznych, a co za tym idzie, stanowią zamierzone, zwykle ironiczne, narzędzie sprzeciwu ideologicznego.

rosyjskimi⁶². 30 marca 2022 roku w „Gazecie Wyborczej” ukazał się artykuł Andrzeja Szeptyckiego (2022) pt. *Pilnie potrzebna deputinizacja polskiej nauki*, w którym autor potępia wykładowców okazujących sympatię i zrozumienie dla putinowskiej Rosji. Temat *deputinizacji* w środowisku akademickim stał się kontrowersyjny, bowiem wywołał, zdaniem Leszkowskiej (2022), wiele niesprawiedliwych ataków na znanych profesorów, którym przypięto łatę rusofilów⁶³. Leszkowska uważa, iż działania te stanowią zamach na wolność słowa, a samo działanie porównuje z „polowaniem na czarownice” (jej felieton nosi tytuł: *Na UW znaleziono pierwszą czarownicę*). Widzimy więc, że także w przypadku tego użycia neologizmu kontrastowanie ideologiczne stało się nieuniknione.

Deputinizacja znalazła swoje miejsce również w świecie graczy. Rzeźownik ten uległ w języku angielskim procesowi proprializacji (onimizacji) i stał się nazwą własną (por. Cieślíkowa 1990: 5). Gra o nazwie *Deputinization* jest na dzień dzisiejszy w fazie projektu, a planowana data jej wydania to rok 2023. Na chwilę obecną opatrzona jest na platformie Steam następującym opisem (tłum. K.O.)⁶⁴:

Deputinizacja to gra akcji typu *run and gun*, skupiająca się na walkach z bossami. Gra charakteryzuje się pikselową grafiką i muzyką, która zakorzeniona jest w kulturze ukraińskiej.

Wcielisz się w ukraińskiego bohatera, który broni własnego domu przed okupantami. Gra jest dedykowana wszystkim, którzy ratują życie Ukraińców.

297

Na portalu indiecup.net⁶⁵ jej producenci Myttsi Zabav dodają, że fabuła oparta jest na prawdziwych wydarzeniach, ale posiada elementy humorystyczne w celu urozmaicenia gry. Myttsi Zabav wyjaśniają także, skąd zrodził się pomysł na grę: „Jesteśmy małym zespołem różnych ludzi, nie każdy z nas marzył o pracy nad grami, ale każdemu z nas się to spodobało. Każdego z nas wojna dotknęła na swój sposób, dlatego pracujemy nad tym projektem. Narodził się on jako przyptyw emocji po stracie czegoś, co tak bardzo kochaliśmy. Dlatego ten projekt jest tworzony z głębi serca i przede wszystkim dla udokumentowania wydarzeń z czasów wojny”⁶⁶ (tłum. K.O.). Kontrastowanie ideologiczne dla tego onimu opiera

⁶² Patrz np. <https://businessinsider.com.pl/gospodarka/polskie-uczelnie-zrywaja-kontakty-z-rosja-koniec-wspolpracy/02ztnrk> lub <https://www.prawo.pl/student/uj-zrywawspolprace-z-rosyjskimi-uczelniami-z-powodu-wojny-na,513737.html> (dostęp: 10.12.2022).

⁶³ Autorka podaje nazwiska osób, które były obwiniane oraz wyjaśnia sytuacje, które stały się ich powodem (Leszkowska 2022).

⁶⁴ <https://store.steampowered.com/app/2146770/Deputinization> (dostęp: 22.12.2022).

⁶⁵ Digital Festival of Independent Games.

⁶⁶ <https://indiecup.net/ukraine/participants/deputinization> (dostęp: 22.12.2022).

się przede wszystkim na sposobie definiowania konfliktu rosyjsko-ukraińskiego: „inwazja” vs. „specjalna operacja wojskowa”.

Spróbujmy w kontekście powyższych rozważań określić globalny schemat kontrastowania dla ideologemu hasłowego *deputinizacja*. Podstawowa opozycja przebiega po następującej linii:

Skontrastowanie ideologiczne:

- a) podejście liberalne: walka o wolność i pokój, uwolnienie Rosji, Europy i świata od wpływów Putina, odsunięcie Putina od władzy;
- b) podejście konserwatywno-narodowe: wspieranie autorytaryzmu, uznawanie działań Putina wobec Ukrainy za specjalną operację wojskową przeciw nacjonalizmowi, uznawanie samego terminu *deputinizacja* za pejoratywny.

Można wszakże zaobserwować, iż na gruncie polskiego dyskursu medialnego wyłania się dodatkowa rozbieżność semantyczna, która polega na tym, że oba stanowiska – zarówno obóz liberalny, jak i konserwatywno-narodowy – uznają *deputinizację* za proces konieczny i wartościowany dodatnio, jednak w zupełnie odmiennym rozumieniu:

Skontrastowanie ideologiczne:

- a) podejście liberalne: walka o wolność i pokój, uwolnienie Rosji, Europy i świata od wpływów Putina, odsunięcie Putina od władzy, a co za tym idzie „wyczyszczenie” polskiej sceny politycznej z postaci reprezentujących wartości sprzeczne z demokracją i liberalizmem;
- b) podejście konserwatywno-narodowe: walka o uwolnienie Europy i świata od wpływów Putina poprzez usunięcie z europejskiej sceny politycznej postaci, które uznawane są przez ten obóz za skorumpowane i niewiarygodne, np. Tusk, Merkel oraz zastosowanie środków kontroli wobec organizacji pozarządowych.

Postawa obozu liberalnego pozostaje w tym zakresie niezmienna, obserwujemy w jej przypadku jedynie przesunięcie punktu ciężkości na polską scenę polityczną, natomiast na uwagę zasługuje ujęcie konserwatywno-narodowe, w którym obserwujemy rewaluację samego terminu, a także wykorzystanie go jako retorycznego narzędzia w walce z opcją liberalną (*deputinizacja* → *detuskizacja* itd.). Interesujące jest również to, że mechanizmy procesu *deputinizacji* w podejściu konserwatywno-narodowym zasadniczo odpowiadają procedurom charakterystycznym dla jej antonimu – *putinizacji* (np. Lex Woś).

Podsumowanie

Przegląd dystrybucji neologizmów *putinizacja* i *deputinizacja* we współczesnym dyskursie pozwala stwierdzić, iż są to jednostki spełniające kryteria zarówno ideologemów językowych, jak i haseł (w ujęciu Awdiejewa i Habrajskiej 2020: 106–107). Są one zawsze elementami narracji antagonisticznej i podlegają kontrastowaniu ideologicznemu ze względu na postawy aksjologiczne uczestników komunikacji. Rezultatem obserwacji wystąpień obu neologizmów w dyskursie jest wyodrębnienie opozycyjnych postaw, które można przypisać opcji liberalnej i konserwatywno-narodowej. W przypadku *putinizacji* kontrastowanie jest dość jednoznaczne, natomiast osobliwością *deputinizacji* jest kreowanie dodatkowej – drugiej ścieżki kontrastowania ideologicznego pod wpływem narracji antagonisticznej w polskim dyskursie medialnym. Polega ona na zmianie bieguny aksjologicznego – z oceny negatywnej procesu *deputinizacji* na pozytywną w narracji obozu konserwatywno-narodowego, co wywołuje paradoks w postaci zbieżności owego procesu z mechanizmami jego antonimu – *putinizacji*.

Obok semantycznej i funkcjonalnej analizy neologizmów dokonano także obserwacji z zakresu słowotwórstwa (umiejscowienie rzeczowników w szeregu oraz modelu słowotwórczym) oraz łączliwości składniowej wykładników pojęcia *putinizacja*.

Zawarta w tekście analiza nie uwzględnia, rzecz jasna, pełnej dystrybucji badanych neologizmów oraz statystyki korpusowej (na obecnym etapie podstawową przeszkodę stanowi brak frekwencywnych wystąpień ideologemów w korpusach), jednak jej zakres wydaje się wystarczający dla obserwacji dynamiki kontrastowania ideologicznego we współczesnym dyskursie medialnym w odniesieniu do omawianych pojęć.

Literatura

- Akhvlediani M. (2009), *The fatal flaw: The media and the Russian invasion of Georgia*, "Small Wars & Insurgencies", no. 20 (2), s. 363–390, <https://doi.org/10.1080/09592310902975497>
- Anglioiu G. (2018), *Putinization and neo-containment*, "Europolity", nr 12 (2), s. 179–190.
- Antoszewski A. (2018), *Demokracja nieoliberalna jako projekt polityczny*, „Przegląd Europejski”, nr 2, s. 11–20.
- Awdiejew A., Habrajska G. (2020), *Gramatyka sensu*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Baluk W. (2022), *Oblicza autorytaryzmu. Putinizm, czyli zwyczajny, rosyjski faszyzm*, Rozmowa Ewy Zarzyckiej z prof. Walentym Balukiem, PolskieRadio24.pl, <https://polskieradio24.pl/5/1223/Artykul/2991583,oblicza-autorytaryzmu-putinizm-czyli-zwyczajny-rosyjski-faszyzm> (dostęp: 10.09.2022).

- Baudrillard J. (2008), *Słowa klucze*, Wydawnictwo Sic!, Warszawa.
- Bechev D. (2012), *Putin's visit rekindles the Russia-Turkey affair*, "The European Council on Foreign Relations", https://ecfr.eu/article/commentary_putins_visit_rekindles_the_russia_turkey_affair (dostęp: 24.09.2022).
- Buchonowa O.A., Szustowa I.N. [Бухонова О.А., Шустова И.Н.] (2018), *Манипулятивное использование имен собственных в политическом дискурсе*, w: *Семантико-когнитивные исследования. Межвузовский сборник научных трудов*, ред. И.А. Стрепнин, Вып. 9, Издательство Ритм, Воронеж, <https://www.vsu.ru/university/structure/communicate/pdf/sem-res/sem-res9.pdf> (dostęp: 15.12.2022).
- Chelstowski W. (2022), „putinizacja” [sic!], <https://studioopinii.pl/archiwa/220295> (dostęp: 17.12.2022).
- Chudziak M. (2015), *Wybory parlamentarne w Turcji – powrót AKP do pełni władzy*, Órodek Studiów Wschodnich, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2015-11-04/wybory-parlamentarne-w-turcji-powrot-akp-do-peelni-wladzy> (dostęp: 28.09.2022).
- Cieślakowa A. (1990), *Staropolskie odapelatywne nazwy osobowe. Proces onimizacji*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich–Wydawnictwo PAN, Wrocław–Warszawa–Kraków.
- Czachor R. (2020), „Suwerenna demokracja” – geneza, treść i krytyka współczesnej rosyjskiej myśli polityczno-prawnej, „Acta Universitatis Wratislaviensis”, nr 4021 [„Studia nad Autorytaryzmem i Totalitaryzmem”, nr 42 (3)], s. 47–69, <https://doi.org/10.19195/2300-7249.42.3.3>
- Drzonek M. (2022), „Deputinizacja” Rosji. Rozmowa Jerzego Jachowicza z prof. Maciejem Drzonkiem, <https://polskieradio24.pl/130/6802/artykul/2968610,deputinizacja-rosji-prof-maciej-drzonek-sytuacje-bedzie-determinowala-postawa-usa> (dostęp: 28.10.2022).
- Fleischer M. (2003), *Polska symbolika kolektywna*, Dolnośląska Szkoła Wyższa Edukacji Towarzystwa Wiedzy Powszechnej, Wrocław.
- Gusejnow G.Č. [Гусейнов Г.Ч.] (2004), *Советские идеологемы в русском дискурсе 1990-х*, Три квадрата, Москва.
- Gutschker T. (2022), *Martin Schulz ZU Polen: „Das ist gelenkte Demokratie nach Putins Art”, „Frankfurter Allgemeine Zeitung”, <https://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/europa/martin-schulz-greift-polnische-politik-an-14005694.html> (dostęp: 28.11.2022).*
- Herpen van M.H. (2014), *Putinizm. Powolny rozwój radykalnego reżimu prawnicowego w Rosji*, Wydawnictwo Józef Częścik, Gdańsk.
- Jameson F. (2002 [1981]), *The Political Unconscious. Narrative as a Socially Symbolic Act*, Routledge, London–New York.
- Karolak S. (2002), *Podstawowe struktury składniowe języka polskiego*, Sławistyczny Órodek Wydawniczy, Warszawa.
- Katusa M. (2014), *The Colder War: How the Global Energy Trade Slipped from America's Grasp*, John Wiley and Sons, Hoboken.
- Kawka M. (2014), *O badaniu języka dyskursu medialnego*, „Media i Społeczeństwo”, nr 4, s. 164–171.
- Kennan G. [pseudonim X] (1947), *The sources of Soviet conduct*, „Foreign Affairs”, no. 25 (4), s. 655–682.
- Kevanishvili E., Papuashvili S. (2007), *Putinization of Georgia: Georgian Media after the Rose Revolution. Media in Georgia 2003–2007*, Human Rights Centre, Tbilisi, <http://www.humanrights.ge/admin/editor/uploads/files/Georgian%20Media%20after%20the%20Rose%20revolution.pdf> (dostęp: 15.11.2022).
- Kowal P., Przywara K. (2022a), *Czas na deputinizację*, <https://www.rp.pl/wydarzenia/art35768201-czas-na-deputinizacje> (dostęp: 28.12.2022).
- Kowal P., Przywara K. (2022b), *De-Putinisation. The politics of justice*, <https://neweasterneurope.eu/2022/03/01/de-putinisation-the-politics-of-justice> (dostęp: 28.12.2022).

- Kowalczyk T. (2022), *Deputinizacja, demitologizacja*, <https://www.rp.pl/opinie-polityczno-spoleczne/art35911881-deputinizacja-demitologizacja> (dostęp: 28.12.2022).
- Kowalik Ł. (2021), *Demokracja liberalna i demokracja ideologiczna*, „Przegląd Filozoficzny – Nowa Seria”, R. 30, nr 4 (120), s. 121–143, <https://doi.org/10.24425/pfns.2021.138978>
- Krzysztożek A. (2022), „Tajny” szczyt na Litwie. Trzy scenariusze „deputinizacji” Rosji, <https://www.euractiv.pl/section/polityka-zagraniczna-ue/news/forum-szczyt-litwa-deputinizacja-rosja-putin> (dostęp: 15.12.2022).
- Kubas S. (2022), *Illiberal democracy in the comparative analysis of Hungary and Poland*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego”, nr 2 (66), s. 253–267, <https://doi.org/10.15804/ppk.2022.02.19>
- Kuzio T. (2010), *The “Putinization” of Ukraine’s Security Forces*, “Eurasia Daily Monitor”, no. 7 (120), <https://jamestown.org/program/the-putinization-of-ukraines-security-forces> (dostęp: 17.09.2022).
- Larrabee F.S. (2011), *Turkey’s Eurasian Agenda*, “The Washington Quarterly”, no. 34 (1), s. 103–120, <https://doi.org/10.1080/0163660X.2011.538654>
- Larsen H. (2020), *Neo-containment: A strategy toward Russia*, “Policy Perspectives”, no. 8 (1), s. 1–4.
- Leszkowska A. (2022), *Na UW znaleziono pierwszą czarownicę*, <https://www.sprawynauki.edu.pl/4730-na-uw-znaleziono-pierwsza-czarownice> (dostęp: 30.11.2022).
- Liszkowska D. (2021), *Prezydent w systemie politycznym Turcji*, „Athenaeum. Polskie Studia Politologiczne”, nr 69 (1), s. 234–250, <https://doi.org/10.15804/athena.2021.69.14>
- Malinowski M. (2007), *Co z tą polszczyzną?*, Wydawnictwo Promo, Kraków.
- Manning P. (2007), *Rose-colored glasses? Color revolutions and cartoon chaos in postsocialist Georgia*, “Cultural Anthropology”, no. 22 (2), s. 171–213, <https://doi.org/10.1525/can.2007.22.2.171>
- Michajłowska M.V. [Михайловская М.В.] (2020), *Идеологические неологизмы как элемент современного политического медиадискурса*, w: *Переводческий дискурс: междисциплинарный подход. материалы IV международной научно-практической конференции*, red. М.В. Норец, Издательство Ариаал, Симферополь, s. 209–214.
- Molas J. (2007), *Problemy opisu konfrontatywnego pojęć społeczno-politycznych*, w: *Lingwistyka a polityka. Słownik pojęć politycznych i społecznych krajów Europy Środkowej i Wschodniej*, red. S. Dubisz, J. Porayski-Pomsta, E. Sękowska, Elipsa, Warszawa, s. 54–64.
- Motyl A.J. (2016), *Putin’s Russia as a fascist political system*, “Communist and Post-Communist Studies”, no. 49 (1), s. 25–36, <https://www.jstor.org/stable/48610431> (dostęp: 8.11.2022).
- Motyl A.J. (2021), *Russia’s coming deputinization*, “Facts & Arts”, <https://www.factsandarts.com/current-affairs/russias-coming-deputinization> (dostęp: 28.09.2022).
- Müller J.-W. (2011), *The Hungarian tragedy*, “Dissent”, no. 58 (2), s. 5–10, <https://doi.org/10.1353/dss.2011.0048>
- Nowakowska M.M. (2007), *Dekacyzacja, defotygzacja*, „Monitor Polonijny”, nr 10, <http://www.polenia.sk/2007/10/01/dekacyzacja-defotygzacja> (dostęp: 13.12.2022).
- Olędzka J. (2014), *Recenzja książki Marcela H. Van Herpena*, „Putinizm. Powolny rozwój radykalnego reżimu prawicowego w Rosji”, „Białostockie Teki Historyczne”, nr 12, s. 282–285.
- Oliker O. (2017), *Putinism, populism and the defence of liberal democracy*, “Survival”, no. 59 (1), s. 7–24, <https://doi.org/10.1080/00396338.2017.1282669>
- Oliveira Eloy H.S. (2015), *A Hotter Cold War. Recenzja książki Marina Katusy “The Colder War: How the Global Energy Trade Slipped from America’s Grasp”*, “Journal of International Affairs”, no. 69 (1), s. 214–216, <https://www.jstor.org/stable/jinteaffa.69.1.214> (dostęp: 10.10.2022).
- Papiernik O. (2022), *Tusk wzywa do „deputinizacji” Europy*, <https://gospodarka.dziennik.pl/news/artykuly/8377326,donald-tusk-wladimir-putin-europa-wojna-ukraina-rosja.html> (dostęp: 29.12.2022).

- Pisarek W. (2002), *Polskie słowa sztandarowe i ich publiczność*, Universitas, Kraków.
- Pstyga A. (2016), *Wtręty rosyjskojęzyczne w relacjach polskich korespondentów zagranicznych*, „Przegląd Rusycystyczny”, nr 4 (156), s. 9–21.
- Putin W.W. (1999), *Минерально-сырьевые ресурсы в стратегии развития российской экономики*, „Journal of Mining Institute”, no. 144, s. 3–9, <https://pmi.spmi.ru/index.php/pmi/article/view/14827/14703> (dostęp: 28.12.2022).
- Radbil T.B. [Радбиль Т.Б.] (1998), *Мифология языка Андрея Платонова*, Издательство НГПУ, Нижний Новгород.
- Repetowicz W. (2015), *Putinizacja Turcji*, „Tygodnik Powszechny”, nr 46, <https://www.tygodnikpowszechny.pl/putinizacja-turcji-31084> (dostęp: 12.09.2022).
- Rydliński B.M. (2018), *Viktor Orbán – first among illiberals? Hungarian and Polish steps towards populist democracy*, „Online Journal Modelling the New Europe”, no. 26, s. 95–107, <https://doi.org/10.24193/OJMNE.2018.26.07>
- Sadecki A. (2014), *Państwo stanu wyższej konieczności. Jak Orbán zmienił Węgry?*, Ośrodek Studiów Wschodnich im. Marka Karpia, Warszawa.
- Sakwa R. (2020), *The Putin Paradox*, I.B. Tauris, Bloomsbury.
- Sevalneva M. (2015), *Why the “Putinization” of Turkey has failed*, „Institute of Modern Russia”, <https://imrussia.org/en/world/2282-why-the-putinization-of-turkey-has-failed> (dostęp: 25.09.2022).
- Sitnicka D. (2022), *Lex Woś. Solidarna Polska chce „deputinizować” organizacje pozarządowe ustawa rodem z Rosji Putina*, <https://oko.press/lex-wos-solidarna-polska-deputinizowac-organizacje-porzarzadowe-przy-pomocy-ustawy-od-putina> (dostęp: 11.09.2022).
- Snyder T. (2022), *We should say it. Russia is fascist*, „New York Times”, <https://www.nytimes.com/2022/05/19/opinion/russia-fascism-ukraine-putin.html> (dostęp: 3.09.2022).
- Surówka W. (2018), *Czy Putin jest faszystą?*, „Więź”, nr 61 (3), s. 99–107.
- Surówka W. (2022), *Imperium 3.0*, „Miesięcznik Znak”, nr 803, s. 44–48, <https://www.miesiecznik.znak.com.pl/imperium-3-0> (dostęp: 30.12.2022).
- Szeptycki A. (2022), *Pilnie potrzebna deputinizacja polskiej nauki*, <https://wyborcza.pl/7,75968,28277415,pilnie-potrzebna-deputinizacja-polskiej-nauki.html> (dostęp: 22.12.2022).
- Szumaska D. (2017), *Struktura predykatowo-argumentowa jako narzędzie analizy tekstu: pro et contra*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej”, nr 52, <http://dx.doi.org/10.11649/sfps.2017.014>
- Turner V. (2006), *Las symboli. Aspekty rytuałów u ludu Ndembu*, Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków.
- Wereszczyński K. (2015), *Putinizacja* [rejestracja hasła: 25.10.2015, 19:57; ostatnia aktualizacja hasła: 13.03.2018, 13:50], Obserwatorium Językowe Uniwersytetu Warszawskiego, Najnowsze Słownictwo Polskie, <https://nowewyrazy.pl/haslo/putinizacja.html> (dostęp: 4.09.2022).
- Wróblewski R. (2006), *Hasła konstytutywne tekstów politycznych z lat 1989–1995*, w: *Oblicza komunikacji 1. Perspektywy badań nad tekstem, dyskursem i komunikacją*, red. I. Kamińska-Szmaj, T. Piekot, M. Zaśko-Zielińska, Wydawnictwo Tertium, Kraków, s. 343–346.
- Zemsał P. (2008), *Ideologem w dyskursie ideologicznym*, w: *Ideologie w słowach i obrazach (Oblicza Komunikacji)*, red. I. Kamińska-Szmaj, T. Piekot, M. Poprawa, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław, s. 83–87.
- Zemsał P. (2014), *Wartościowanie uniwersalne i ideologiczne – pojęcie i rola ideologemu na przykładzie wybranych nominacji dotyczących Stalina w sowieckim dyskursie ideologicznym*, „Etnolingwistyka”, nr 26, s. 45–56.
- Żmigrodzki P., red., *Wielki słownik języka polskiego*, hasło: *putinizacja* <https://wsjp.pl/haslo/podglad/106621/putinizacja> (dostęp: 6.09.2022).